

ПЕДАГОГІЧНА САМООСВІТА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН БУДІВЕЛЬНОГО ПРОФІЛЮ

Постановка проблеми. В умовах інформаційного суспільства неможливо здійснити підготовку фахівців у вищих навчальних закладах на будь-який значний строк. Враховуючи постійні динамічні зміни як в освітній, так і у виробничій галузях, виокремлюється нагальна проблема навчити їх самостійно працювати над собою, здійснювати вибір, вдосконалювати, розвивати ті знання та навички, які необхідні викладачам спеціальних дисциплін ПТНЗ для успішного виконання професійних функцій, розвитку їх загальної та професійної культури.

Актуальність проблеми. Проблеми самоосвіти педагога досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені А. Айзенберг, С. Батишев, Т. Волобуєва, П. Каптерев, Б. Корольов, Н. Кузьміна, Н. Логінова, Н. Ничкало, В. Пархоменко та ін.; підходи до розвитку самоосвітньої діяльності викладачів були розглянуті в працях А. Казакової, О. Олійника, В. Радкевич, І. Семенової, В. Скакуна, А. Хуторського, Л. Шевчук та ін.; формування та розвиток професійної культури досліджували В. Бенін, І. Ісаєв, І. Зарецька, Н. Кузьміна, В. Пономарьов, В. Соколова, В. Сімоненко та ін.

Однак, дослідженню процесу педагогічної самоосвіти, яка впливає на розвиток професійної культури викладачів спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів, приділено недостатню увагу.

Метою даної статті є визначення вимог до здійснення педагогічної самоосвіти викладачів спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю.

Виклад основного змісту. Найважливішим завданням самоосвіти викладачів спеціальних дисциплін будівельного профілю має стати не лише засвоєння фахових знань і вдосконалення професійно-педагогічної компетентності, але й постійний розвиток їх професійної культури.

Під професійною культурою російський дослідник І. Ісаєв розуміє розвинуту здібність викладача до вирішення професійних завдань [4, с. 18]. Н. Кузьміна розглядає професійну культуру педагога як «сукупність норм, правил поведінки, прояву педагогічного такту, педагогічної техніки і майстерність, педагогічну грамотність і освіту» [5, с. 34]. І. Зарецька вважає, що зростаючі вимоги до особистісного потенціалу педагога посилюють увагу до суб'єктивних характеристик його професійної культури, що є пріоритетним до професійного самовизначення, самопізнання і саморозвитку [3, с. 6]. Таким чином, розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін сприяє неперервний їх саморозвиток, педагогічне та фахове самовдосконалення.

Видатний педагог П. Каптерев вбачав важливою умовою становлення вчителя роботу над особистісним розвитком і вдосконаленням. На його думку, педагог, який стоїть в стороні від культури та особистого вдосконалення, не розвивається сам і не може сприяти розвитку інших, так як в особистісному розвитку знаходиться значно нижче своїх учнів [7, с. 88].

Педагог в процесі самоосвіти не тільки розвиває свої здібності і нахили, але й формує свої переконання, виробляє своє світобачення, а тому розвиток педагога в системі самоосвіти набуває особливу актуальність. Педагогічна самоосвіта охоплює всі сторони професійно-педагогічної діяльності викладачів спеціальних дисциплін, в тому числі: індивідуальну підготовку до уроків теоретичного навчання і позакласних заходів; участь в обговоренні відкритих заходів; підготовку доповідей, участь в колективній методичній роботі ПТНЗ; регіональних заходах (семінарах-практикумах, теоретичних конференціях, професійних тренінгах, майстер-класах, методичних аукціонах тощо); в процесі розробки методичних рекомендацій, навчально-методичних і методичних посібників, дидактичного забезпечення уроків та ін.

В педагогічній теорії є різні підходи до визначення поняття «самоосвіта». Вона розглядається як «цілеспрямована, систематично

пізнавальна діяльність людини, в процесі якої особистість самостійно поповнює і вдосконалює свої знання і уміння» [8, с. 27]; як «керована самою особистістю систематична пізнавальна діяльність, що присліджує ціль вдосконалення своєї освіти» [8, с. 28]; як «діяльність педагога, що спрямована на самостійне збагачення своєї майстерності, педагогічної культури, загальний розвиток» [8, с. 111]; як «самостійна пізнавальна діяльність людини спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей»; «задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності» [2, с. 798].

В. Скакун вважає, що педагогічна самоосвіта – процес суцільно індивідуальний, добровільний і здійснюється на основі потреби в самоосвітній діяльності [11, с. 193].

Практикою доведено, що самоосвіта виступає одним з механізмів перетворення репродуктивної діяльності людини в продуктивну, яка найближча до його творчої діяльності. В якості важливих функцій самоосвіти І. Семенова виокремила такі: екстенсивна функція, яка забезпечує накопичення різноманітних знань та набуття нових знань; орієнтована функція забезпечує визначення себе у культурологічній сфері та своє місце в суспільстві; функція саморозвитку, забезпечує вдосконалення своєї пам'яті, мислення, творчих якостей; компенсаторна функція передбачає ліквідацію «білих плям» у своїй освіті; сотворча функція сприяє розвитку творчих здібностей для виконання певної діяльності, її постійне вдосконалення [10, с. 163].

Самоосвіта починається з самовизначення педагога, яке розглядається і як процес і як результат вибору особистої позиції, цілей і засобів в конкретних обставинах професійно-педагогічної діяльності. На думку Н. Нікітіної і Н. Кислинської самовизначення - це динамічне явище, що виступає як механізм становлення особистості і співвідноситься з такими поняттями як «вибір», «прийняття рішення» і одночасно як статистичне явище, стабільний стан суб'єкту (результат вибору), пов'язаний зі

встановленням кордону свого «Я», смислів, позицій, установок, які характеризують відношення особистості до навколишнього світу і самого себе; набуття відповідної стійкої системи цінностей [7, с. 87]. Вчені виокремлюють особистісне самовизначення, яке розкривається через процес і результат усвідомлення особистістю своєї індивідуальності, унікальності, своїх можливостей і бажань в їх співвідношенні один з одним і навколишнього світу і вибору основних стратегій і напрямів, зростання та професійне самовизначення, яке виступає не як відповідна стадія професійного становлення, а як його сутнісна основа, механізм, що забезпечує неперервний процес пошуку на протязі всієї професійної діяльності, реалізації свого «Я» як професіонала [7, с. 88-89].

Таким чином, ми можемо говорити про ряд об'єктивних і суб'єктивних причин, які забезпечують позитивне відношення до пізнання і усвідомлення необхідності глибоких і різносторонніх знань викладачем спеціальних дисциплін. Важливим фактором самоосвітньої діяльності педагога є виокремлення мотивів цієї діяльності, а саме: соціальні мотиви, які викликані необхідністю визначення своєї соціальної позиції, життєвих планів, своєї спеціальності; стремління до самовдосконалення, розвитку, професійної культури, виховання позитивних рис характеру, комунікативних здібностей; стремління до вироблення індивідуального стилю діяльності і надання розвитку творчого характеру.

Процес самовизначення складається із таких етапів: усвідомлення та визначення цілей особистісного і професійного зростання; визначення професійних і педагогічних вимог, які необхідні для здійснення професійно-педагогічної діяльності і визначення напрямів самоосвітньої діяльності; розробка програми професійно-особистісного самовдосконалення, способів її реалізації. Таким чином, самоосвіта надає викладачам спеціальних дисциплін велику свободу у самовираженні, творчості, способах розвитку здібностей, збагачення своїх духовних і професійних потреб.

В процесі діагностування викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ

будівельного профілю нами було виявлено, що 21,2% мали zatrudнення у особистісному самовизначенні, а 24,5% - у професійному самовизначенні.

Більш широким поняттям, яке розкриває рівень професійно-педагогічного росту викладачів спеціальних дисциплін є процес самовдосконалення, який В. Моралов розглядає як «процес осознаного управління розвитком особистості, її якостей і здібностей» [6, с. 83].

О. Анісімов, А. Бодалєв, А. Деркач, Н. Кузьміна, А. Реан та ін. розглядають самовдосконалення педагога в якості основних умов становлення його як повноцінного суб'єкта свого життя і професійної діяльності, здібного досягти вершин майстерності, особистої і професійної зрілості. А. Деркач визначає особистісно-професійне самовдосконалення як феномен, що забезпечує динамічність розвитку цілої системи діяльності засобами справедливого самооцінювання і оперативного усунення виявлених особистісних проблем і недоліків, які негативно відображаються на результатах діяльності [1, с. 455].

Отже, під педагогічним самовдосконаленням ми розуміємо процес, спрямований на вироблення в себе нових та вдосконалення сформованих якостей, властивостей, професійних знань та умінь.

Вивчення умов розвитку особистості показує, що людина починає активно шукати найбільш ефективні прийоми і способи діяльності в тих випадках, коли змінюються вимоги діяльності.

А. Маслоу стверджував, що в природі людини закладено потенційні можливості для позитивного розвитку і самовдосконалення, вони полягають у творчості як універсальній функції людини, яка веде її до самовираження і самоактуалізації [1]. Викладачеві, який хоче зайнятися професійно-особистісним самовдосконаленням, важливо визначити шляхи досягнення поставленої мети. Робота над собою - це внутрішня організація особистості викладача, стиль і зміст професійної або педагогічної діяльності, спрямований на самовдосконалення фахівця.

На зміст самовдосконалення викладачів спеціальних дисциплін впливає

вид фахової підготовки. В процесі дослідження нами було виявлено, що не всі вони мають інженерно-педагогічну освіту. В основному – це технічна освіта, яка не забезпечує фахівців психолого-педагогічними і методичними знаннями. Як правило, такі викладачі потребують поглиблення знань з професійної педагогіки, педагогічної психології, методики професійного навчання.

До основних питань, які ми рекомендуємо винести на самовдосконалення з професійної педагогіки відносяться такі, як: тенденції розвитку системи професійної освіти (інтеграція освіти, науки і виробництва, проектно-цільовий підхід до організації професійно-технічної освіти, взаємодію ринка освітніх послуг з ринком праці, розвиток креативного характеру професійно-технічної освіти); зміст професійно-технічної освіти (професійно-технічні стандарти, національні рамки кваліфікацій, основні шляхи формування професійної кваліфікації їх рівнів тощо); принципи і методи професійного навчання; системи виробничого навчання; управління процесом професійно-технічної освіти, оцінка якості професійної підготовки майбутніх фахівців.

Не менш важливими є знання викладачем спеціальних дисциплін психології професійного навчання, а саме: мотиваційні механізми і їх роль у формуванні майбутнього фахівця-будівельника, умови формування трудових навичок і умінь, комплексу підходів до вирішення мисленевих задач, прийомів і способів рефлексивної діяльності.

Важливою ланкою самоосвітньої діяльності викладачів є методичне вдосконалення, яке пов'язане з поглибленням знань з методики аналізу і конструювання змісту професійно-технічної освіти, спеціальних дисциплін; методики аналізу і прогнозування мети професійного навчання; технологій проектування процесу теоретичного навчання; вимогами до вибору форм і методів професійного навчання в залежності від етапу професійної підготовки і діагностики навчального процесу ПТНЗ тощо.

Для розвитку професійної культури викладач спеціальних дисциплін

будівельного профілю має постійно оновлювати і фахові знання. Підготовка висококваліфікованих робітників будівельної галузі вимагає від нього високу фахову компетентність, що передбачає глибокі знання і широку ерудицію у будівельній галузі, необхідних для розв'язання різноманітних технологічно-виробничих завдань, особливостей виконання робіт з врахуванням сучасного будівництва, властивостей сучасних будівельних матеріалів.

Так, викладачі спеціальних дисциплін з опоряджувальних будівельних робіт мають поглиблювати свої знання з властивостей декоративних штукатурних сумішей, які пропонуються різноманітними фірмами, властивостей модифікованих будівельних сумішей, способів виготовлення і способів нанесення декоративних сумішей «Короїд», «Пластоун», «Mitnosit», фактурної штукатурки «Rotband»: декоративно-мозаїчних, полімерних, камінцевих та реставраційних; структурної штукатурки «Пластоун тон»; декоративним опорядженням під «Вельвет», «Велюр», «Бархат», «Мармур»; виконання опорядження поверхонь рідкими шпалерами, венеціанськими штукатурками «San Mazgo Stusso», «Raffaello dekor Stusso», декоративними пастами «CRAMITAL», «Dekoz» та ін.

Так як до опоряджувальних професій відносяться і лицювально-плиткові, то викладач спеціальних дисциплін має постійно вдосконалювати свої знання щодо застосування різноманітних ґрунтовок, клеючих розчинних сумішей, герметиків швів і сполучень, матеріалів для лицювання (швидкотвердіючі суміші, еластичні клеючі суміші, хімічностійкі клеючі суміші), матеріалів, які застосовуються для гідроізоляції і гідрофобізації (гідроізоляційна самоклеюча плівка, самоклеюча герметизуюча стрічка, бітумно-полімерні мастики і ґрунтовки, еластичні гідроізоляційні суміші) та ін., способів кріплення плиток на горизонтальні і вертикальні поверхні в залежності від розмірів приміщення та плиток, знання з конструктивно-технологічних особливостей застосування різноманітних плиткових матеріалів.

Вдосконаленню знань викладачів спеціальних дисциплін з технології

виконання малярних та шпалерних робіт надається особлива увага, так як для цього виду робіт сучасні матеріали випускають у великій кількості, серед яких є ґрунтовки (універсальні глибоко проникаючі, з антимікробною добавкою, фарби-ґрунтовки); шпатлівки (гіпсові, мінеральні і полімерні); фарби, лаки і шпалери. Особлива увага надається способам пофарбування стелі і стін, прийомам декорації інтер'єру і декоративного покриття, факторам, які погіршують стійкість пофарбованих поверхонь та ін. Таким чином, фахове самовдосконалення теж має бути безперервним і системним.

У процесі дослідження нами було виявлена залежність загальних напрямів самоосвітньої роботи викладачів спеціальних дисциплін від рівня фахової та методичної підготовки.

Так, біля 39% молодосвідчених викладачів спеціальних дисциплін, які не мали інженерно-педагогічної освіти та достатнього досвіду роботи в ПТНЗ будівельного профілю з початковим рівнем професійної культури в плани самостійної роботи включали питання, пов'язані з мотивацією навчальної діяльності, розробкою дидактичної структури уроків різних типів, конкретизацією цілей професійного навчання, методикою виявлення міжпредметних зв'язків, проектуванням дидактичних засобів навчання, розробкою навчально-технологічної документації, методикою проведення аналізу уроків теоретичного навчання.

Викладачі з достатнім рівнем професійної культури (28,7%) планували вивчення інтерактивних технологій навчання, методики аналізу психологічних характеристик учнів, способів і видів контролю за навчальними досягненнями учнів, вивчення передового виробничого та педагогічного досвіду.

Навіть досвідчені викладачі з високим рівнем професійної культури (24,5%) виявили бажання вдосконалити свою професійно-теоретичну підготовку за суміжними будівельними професіями; вивчати підходи до розробки та запровадження навчальних кейсів і портфоліо для педагогів та учнів; здійсненням дослідницької діяльності; ознайомитися з вимогами до

відбору змісту і структури навчальних і навчально-методичних посібників.

Ефективній самоосвітній діяльності викладачів спеціальних дисциплін сприятимуть педагогічні кабінети професійно-технічних навчальних закладів. Їх робота має здійснюватися на основі таких принципів, як науковості, що передбачає визначення наукових, філософських, педагогічних і психологічних засад діяльності викладачів спеціальних дисциплін щодо подальшого свого професійного самовдосконалення; принцип демократизації, що надає можливість викладачам самостійно виокремити зміст свого самовдосконалення; принцип комплексності, що забезпечує синхронну взаємодію всіх напрямів самоосвіти; принцип безперервності та наскрізності, що зреалізовується в процесі групової і індивідуальної методичної роботи викладачів та в процесі самоосвітньої діяльності.

Дослідженням доведено, що важливим стимулюючим фактором самовдосконалення викладачів є підготовка їх до участі в семінарах-практикумах, виступах з доповіддю на теоретичних конференціях, педагогічних читаннях, прийняття участі у професійних тренінгах і майстер-класах, обговоренні відкритих уроків, в процесі обміну технічною і технологічною інформацією. Процес самоосвітньої діяльності забезпечує творчий підхід до реалізації поставленої мети. Однією з ланок такої творчої діяльності є поглиблення фахових і методичних знань з розробки проекту уроку теоретичного навчання. Враховуючи специфіку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної галузі та сучасні вимоги до організації навчального процесу в ПТНЗ, викладач має постійно вдосконалювати свій освітній продукт (урок) і працювати над застосуванням таких типів і видів уроків, які активізували б пізнавальну діяльність учнів, створювали умови для розвитку технічного і технологічного мислення учнів, що вимагає застосування не лише традиційних організаційних форм, але й уроків когнітивного типу (урок-спостереження, урок-експеримент, урок дослідження об'єкта, лабораторно-практичний урок, урок постановки проблем та їх вирішення); уроків креативного типу (урок-

діалог, урок моделювання, урок-евристична ситуація, урок творчого узагальнення навчального змісту, урок захисту творчих проєктів, урок-гра); уроки організаційно-діяльнісного типу (урок-самооцінка, урок-взаємоконсультація, урок-рефлексія); уроки комунікативного типу (бінарні і інтегровані уроки, урок-рецензія, урок-аукціон, урок-змагання, урок-круглий стіл) [12, с. 373-375].

В процесі дослідження нами було виявлено, що однією з обов'язкових умов забезпечення якісної самоосвітньої діяльності викладачів спеціальних дисциплін є постійний і системний обмін методичними напрацюваннями педагогів, ознайомлення з творчим доробком своїх колег, постійний обмін фаховою і методичною інформацією, взаємовідвідування навчально-виховних заходів з наступним їх обговоренням.

Найбільш суттєвим результатом підвищення ефективності процесу самоосвіти є активізація науково-дослідницької роботи викладачів, яка одночасно служить могутнім джерелом підвищення професійної кваліфікації педагога [9, с. 51]. Дана діяльність відрізняється від інших видів діяльності тим, що вона завжди спрямована на пошуки викладачами спеціальних дисциплін нового в педагогічній та виробничій сфері.

Необхідність реалізації науково-дослідної роботи в ПТНЗ, на думку Л. Шевчук, продиктована багатьма факторами, які впливають на розвиток особистості викладача [13, с. 139]. Результати наукових досліджень допомагають корегувати процес навчання, а участь педагогічних працівників в наукових дослідженнях підвищує рівень їх професійної культури.

Висновок. Таким чином, педагогічна самоосвіта забезпечує психолого-педагогічне, методичне та фахове самовдосконалення викладачів спеціальних дисциплін будівельного профілю сприяє творчому розвитку їх професійно-важливих якостей, загальної та професійної культури.

Подальше дослідження буде спрямоване на розвиток професійно-педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін.

Література:

1. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионалов / А. А. Деркач. – М. : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2004. – 752 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України: гол. ред. В. І. Кремінь. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Зарецкая И. А. Профессиональная культура: учебное пособие / И. А. Зарецкая. – Витебск : Основа, 2004. – 112 с.
4. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. Ф. Исаев. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 208 с.
5. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.
6. Моралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития : Учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений / В. Г. Моралов. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 256 с.
7. Никитина Н. Н. Основы профессионально-педагогической деятельности : Уч. пособие для студентов среднего проф. образ. / Н. Н. Никитина, О. М. Железнякова, М. А. Петухов. – М. : Мастерство, 2002. – 288 с.
8. Післядипломна педагогічна освіта України: сучасність і перспективи розвитку : [наук.-метод. посібник] / за заг. ред. В. В. Олійника, Л. І. Даниленко. – К.: Міленіум, 2005. – 230 с.: іл.
9. Романцев Г. М. Теоретические основы организации педагогического процесса в современном профессиональном училище / Г. М. Романцев, Ф. Т. Хамантуров. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1997. – 136 с.
10. Семенова И. И. Педагогические условия повышения профессионального мастерства преподавателей ВУЗа в процессе перехода к университетскому образованию : дис. на соиск. ученой степени канд. пед.

наук, 13.00.08 / Семенова Ирина Ивановна. – Ростов на Дону, 2001. – 291 с.

11. Скакун В. А. Организация и методика профессионального обучения: [учебное пособие] / В. А. Скакун. – М. : ФОРУМ ИНФРА, 2007. – 384 с.

12. Хуторской А. В. Современная дидактика: учебник для вузов / Андрей Викторович Хуторской. – СПб : Питер, 2001. – 544 с.: ил. – (Серия «Учебник нового века»).

13. Шевчук Л. І. Розвиток професійної компетентності викладачів спеціальних дисциплін закладів профтехосвіти у системі післядипломної освіти: дис. канд. пед. наук 13.00.04 / Шевчук Людмила Іванівна. – К. : 2001. – 398 с.

Анотація. В даній статті обґрунтовано поняття «самоосвіта», сформовані підходи до самоосвітньої діяльності як чинника розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів; виокремлені функції самоосвітньої діяльності; розглянута сутність особистісного та професійного самовизначення, особистісного і професійного самовдосконалення; визначені підходи до змісту педагогічного самовдосконалення та фахового самовдосконалення; здійснений аналіз стану фахової та методичної готовності до здійснення навчально-виховного процесу в ПТНЗ.

Ключові слова: самоосвіта, самовдосконалення, викладач спеціальних дисциплін, професійно-технічний навчальний заклад, професійна культура.

Аннотация. В данной статье обосновано понятие «самообразование»; сформированы подходы к самообразовательной деятельности как фактора развития профессиональной культуры преподавателей специальных дисциплин профессионально-технических учебных заведений; определены функции самообразовательной деятельности; рассмотрена сущность личностного и профессионального самоопределения; личностного и профессионального самосовершенствования; определены подходы к содержанию педагогического самосовершенствования и самосовершенствования в строительной отрасли; выполнен анализ состояния

и методической готовности к осуществлению учебно-воспитательного процесса в ПТУЗ.

Ключевые слова: самообразование, самосовершенствование, преподаватель специальных дисциплин, профессионально-техническое учебное заведение, профессиональная культура.

Summary. The article substantiates the concept of "self-education", "pedagogical self-education"; the approaches to self-educational activity as a factor of developing professional culture of special subject instructors of vocational-construction educational institutions specializing on construction are formed. The functions and motives of self-motivation activity are defined; the essence of personal and professional self-determination and instructors' self-determination of self-education process stages are considered. Basic directions of self-educational work of instructors are defined on the basis of diagnosing. The principles of vocational schools' methodology departments are substantiated, group and individual forms of intra-school and regional methodological activities are considered. Taking into account the specificity of teaching special construction subjects, the performance features of doing finishing work are disclosed with due regard to the properties of modern building materials and technologies for their application.

Key words: self-education, self-improvement, special subject instructor, vocational school, professional culture.

М.И. Мыхнюк

Педагогическое самообразование как фактор развития профессиональной культуры преподавателей специальных дисциплин профессионально-технических учебных заведений строительного профиля

Mykhnyuk M.I.

Pedagogical self-education as a factor of developing professional culture of special subject instructors of vocational schools specializing on construction